

Юрій Юрійович КОВАЛЬОВ,

кандидат юридичних наук

*(Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Харків)***ЗМІСТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОНТРАБАНДОЮ**

Проведений аналіз теоретичних підходів, урахування особливостей кримінально протиправної діяльності дозволив обґрунтовано вказати, що зміст криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою, має обов'язково включати відомості про: 1) предмет контрабанди та його розміри (обсяги/кількість), що впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення; 2) спосіб учинення контрабанди (підготовки, безпосереднього вчинення та приховування); 3) особливості обстановки (зокрема, чи вчинено кримінальне правопорушення поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю); 4) особливості особи злочинця, учасників злочинних угруповань, залучених до вчинення контрабанди; 5) сліди кримінально-протиправної діяльності. Відомості саме про ці елементи стають належним підґрунтям для побудови усіх інших елементів криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою. Вважаємо, що в подальшому слід звернути увагу на конкретні ознаки, що характеризують ці елементи.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, контрабанда, криміналістична характеристики, структура характеристики, механізм злочину, спосіб, обстановка.

Постановка проблеми. Контрабанда як кримінальне явище має глибоке історичне коріння, оскільки ще з моменту запровадження економічних і митних правил, окремі суб'єкти відшукували способи уникнення сплати митних зборів і контролю з боку державних органів. У сучасних умовах, коли питання протидії злочинності та розроблення науково обґрунтованих методик розслідування постійно розглядаються

вченими як на монографічному рівні, так і в окремих працях, багато аспектів криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою, залишаються недостатньо розробленими. Частина досліджень натепер не узгоджується з чинною доктриною кримінального права, а деякі з них мають лише описовий характер, що вказує на необхідність більш глибокого аналізу, перегляду наукових підходів.

Одним із ключових інструментів розроблення криміналістичних рекомендацій для розслідування злочинів є їх криміналістична характеристика, котра є інформаційним підґрунтям для їх побудови. З огляду на останні законодавчі зміни, внесені Законом України від 09.12.2023 № 3513-IX, які стосувалися статей 201, 201-1, 201-3, 201-4 Кримінального кодексу (далі – КК) України та передбачають криміналізацію контрабанди окремих товарів, виникає необхідність їх комплексного дослідження. З урахуванням того, що науковці визнають значущість створення криміналістичних методик на підставі дотримання чітких методологічних підходів, важливо дослідити змістовні компоненти їх криміналістичних характеристик.

Мету статті визначено як з'ясування структури (змістовних елементів) криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою.

Виклад основного матеріалу. Криміналістична характеристика відіграє вагомую роль у формуванні як видових методик розслідування, так і групових методик. Її значущість зумовлена тим, що вона слугує інформаційною основою для побудови та подальшого дослідження структурних елементів методики, забезпечуючи ефективність кримінального провадження в разі їх використання у практичній діяльності щодо розслідування кримінальних правопорушень.

Більшість науковців вважає, що криміналістична характеристика – це систематизована інформаційна модель, яка узагальнює типові криміналістично значущі ознаки окремих видів і груп злочинів¹. Ці дані відіграють важливу роль у процесі їх виявлення та розслідування.

Вчені звертають увагу на те, що важливо під час визначення внутрішнього змісту криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень враховувати особливості механізму кримінально протиправної діяльності. Йдеться про відображення злочинної діяльності в навколишньому середовищі, включно з особливостями слідоутворення та характером залишених доказів. Аналіз цих аспектів дозволяє чітко враховувати, як саме було вчинене правопорушення, і що сприятиме його розслідуванню.

Доволі ґрунтовне узагальнення теоретичних підходів до осмислення сутності криміналістичної характеристики здійснив О. О. Шкута. Вчений зауважив, що з метою позначення криміналістичної характеристики

¹ Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді): підруч. Київ : Кондор, 2005. 588 с.

використовуються:

- «ідеальна модель типових зв'язків і джерел доказової інформації;
- імовірна модель події;
- інформаційна модель предмета пізнання у кримінальному судочинстві;
- інформаційна модель типових ознак певного виду (групи) кримінальних правопорушень;
- система даних (відомостей) про кримінальне правопорушення, що сприяють розслідуванню;
- система інформації про кримінальне правопорушення, що розслідується, яка має кримінально-правове і процесуальне значення;
- система опису криміналістично значущих ознак кримінальних правопорушень;
- система особливостей виду кримінальних правопорушень, що мають значення для розслідування;
- система узагальнених даних про найбільш поширені ознаки кримінальних правопорушень»¹. Ці елементи сприяють упорядкуванню інформації та забезпечують комплексний підхід до розслідування злочинів. Вважаємо, що така систематизація допомагає не лише краще розуміти особливості злочинної діяльності, а й прогнозувати можливі сценарії розвитку подій, що є важливим як для представників сторони обвинувачення під час розслідування, так і для суддів при прийнятті рішень.

На думку О. Н. Колесніченка та В. О. Коновалової, криміналістичні характеристики можна поділити на три групи:

1. Повні характеристики – містять розгорнуту інформацію про всі аспекти злочину.

2. Неповні характеристики – охоплюють лише окремі елементи кримінальної діяльності.

3. Загальні характеристики – описують лише загальні особливості певного виду злочину без деталізації². Цей підхід забезпечує гнучкість у використанні криміналістичних характеристик залежно від потреб конкретного розслідування. А. Ф. Волобуєв підтримує таку класифікацію, наголошуючи, що повні характеристики включають статистично обґрунтовані взаємозв'язки між елементами злочину, тоді як неповні лише вказують на їхню наявність, а загальні дають узагальнене уявлення про злочини певного типу³.

Таким чином, криміналістична характеристика є важливим

¹ Шкута О. О. Загальнотеоретичні аспекти криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021. № 49. С. 132-135. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.49.28>.

² Колесніченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений: учебное пособие / А. Н. Колесніченко, В. Е. Коновалова. Харьков : Юрид. институт, 1985. С. 20.

³ Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва : монографія. Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. С. 22–26.

аналітичним інструментом у процесі розслідування кримінальних правопорушень, оскільки вона дозволяє структурувати та систематизувати відомості про них, що значно підвищує ефективність роботи слідчих підрозділів.

Питання протидії та розслідування господарських кримінальних правопорушень, а також контрабанди, а також використання спеціальних знань вже були предметом наукових досліджень багатьох українських учених, серед яких А. Буга, І. Гора, Л. Капітанчук, О. Кофанова, Х. Колодрас, О. Кузнецова, Р. Малюга, А. Падалка, А. Полях, І. Рудницький, А. Свінцицький, В. Топчій, Я. Фурман, В. Шевчук та інші¹. Авторами також досліджувалися і зміст криміналістичної характеристики контрабанди.

Так, В. Шевчук визначив, що основними елементами криміналістичної характеристики контрабанди є: 1) предмет злочинного посягання; 2) спосіб скоєння та приховування злочину; 3) типові сліди контрабанди; 4) обстановка вчинення контрабанди; 5) особа злочинця².

Я. Фурман запропонував під криміналістичною характеристикою контрабанди культурних цінностей розуміти сукупність відомостей про ключові криміналістично значущі ознаки цього злочину, що відіграють важливу роль у його розслідуванні. Серед її елементів автором виокремлено предмет посягання, спосіб учинення злочину, сліди, особу контрабандиста. Найчастіше контрабанді культурних цінностей, як з'ясував вчений, підлягають: а) нумізматичні предмети; б) рукописні та друковані книги; в) художньо оформлені побутові прилади та інструменти (годинники, музичні інструменти); г) твори декоративно-прикладного мистецтва, зокрема ікони, культовий посуд, предмети побуту; д) унікальні вироби з дорогоцінних та інших металів (статуетки, посуд).

Спосіб вчинення контрабанди культурних цінностей – це узгоджена система дій злочинця (або групи осіб), спрямована на незаконне переміщення таких предметів через митний кордон України. Вона визначається як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами та включає підготовку, приховування й безпосереднє переміщення контрабандних цінностей. Це може відбуватися із приховуванням від митного контролю або поза його межами. Щодо місць, які підлягають установленню та є

¹ Див.: Тюленев С. А. Криміналістична класифікація злочинів і кримінальних проступків, пов'язаних із протиправними посяганнями на активи суб'єктів господарювання. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. Вип. 3 (106). С. 235–246. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.3.20> (дата звернення: 26.02.2025); Усатий В. О. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. № 4 (107). С. 220–230. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.4.20> (дата звернення: 26.02.2025).

² Шевчук В. Розділ VII «Розслідування злочинів, пов'язаних із виготовленням і збутом фальсифікованих алкогольних напоїв» // Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія / Кол. авторів: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2006. С. 489–493. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/PRAVO/Shepitko_Rozslid_2006.pdf (дата звернення: 26.02.2025).

криміналістично значущими для встановлення інших елементів криміналістичної характеристики, то такими є:

- «при переміщенні поза місцем розташування митниці: а) місце затримання контрабандиста; б) розташування місця його затримання відносно лінії митного кордону; в) шлях і спосіб переміщення предметів контрабанди до місця затримання; г) місце перетинання митного кордону; д) місце відправлення і призначення предметів контрабанди, останній при переміщенні географічний пункт перед перетинанням митного кордону;

- при переміщенні поза часом здійснення митного оформлення: а) час і дата переміщення контрабанди культурних цінностей; б) місце – пункт митного пропуску, через який відбулося переміщення предметів контрабанди; в) віднесеність пункту пропуску до офіційно встановленого переліку пунктів пропуску митниць або визначеного за спеціальним дозволом митниці; г) офіційно встановлений час здійснення митного оформлення на пункті пропуску; д) час початку та закінчення митного оформлення в поточну добу переміщення предметів контрабанди;

- з незаконним звільненням від митного контролю: а) факт переміщення предметів із звільненням від митного контролю і підстави цього звільнення; б) наявність законних підстав звільнення від митного контролю; в) конкретна особа, яка звільнила від митного контролю, а також її конкретні дії»¹.

Криміналістична ознака предмета контрабанди культурних цінностей охоплює всі властивості об'єкта, що мають значення для розслідування такого злочину. Під культурними цінностями розуміють як окремі предмети, так і колекції, що мають історичну, наукову, художню чи культурну цінність. Вони можуть зберігатися у своєму первісному стані або бути фрагментами більш пізніх об'єктів. Від звичайних рухомих речей вони відрізняються специфічними характеристиками, що роблять їх унікальними та виокремлюють серед інших предметів. При цьому в криміналістичному вивченні особи контрабандиста вирішальне значення мають такі напрями: «а) знання і врахування митниками особистих характеристик поведінки контрабандистів, що сприяє виявленню контрабандних культурних цінностей при здійсненні митного контролю; б) отримання інформації про особу невідомого злочинця, зокрема, коли на місці злочину виявляють предмет контрабанди, сліди злочинця; при переміщенні предметів шляхом передачі (одержання) їх у тайниках; в) збирання і перевірка відомостей про вже відому слідству підозрювану особу з метою вичерпної її криміналістичної оцінки»².

Р. Малюга здійснив комплексний аналіз проблем доказування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, а також фальсифікованих лікарських засобів у межах

¹ Фурман Я. В. Основи методики розслідування контрабанди культурних цінностей: дис. ... юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. С. 61. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0410U001200> (дата звернення: 28.02.2025).

² Там само. С. 62.

досудового розслідування.

У 2020 році А. Буга представила на захист дослідження, присвячене проблематиці розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом лікарських засобів, у тому числі їх контрабанди. У дисертації вперше приведено криміналістичну характеристику злочинів, пов'язаних із незаконним обігом лікарських засобів. На підставі аналізу судової практики вченою виокремлено основні способи підготовки таких злочинів, що охоплюють виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту та безпосередній збут отруйних, сильнодіючих і фальсифікованих лікарських засобів. Контрабанда фальсифікованих лікарських засобів, як визначила авторка, є складним організованим злочином, що потребує ретельної підготовки та включає в себе:

1. Налагодження контактів між учасниками злочинної схеми:
 - установлення зв'язків з продавцями фальсифікованих препаратів;
 - організація мережі постачання через довірених осіб.
2. Вивчення й оцінка можливостей нелегального переміщення товару:
 - аналіз маршрутів, що дозволяють уникнути митного контролю;
 - пошук способів приховування вантажу від митного догляду.
3. Аналіз митного законодавства та процедур контролю:
 - вивчення особливостей митного та прикордонного контролю;
 - пошук юридичних лазівок для зменшення ризику викриття.
4. Підготовка транспортних засобів:
 - створення спеціальних схованок у транспортних засобах;
 - перевірка ефективності прихованих відсіків для контрабанди.
5. Корупційні зв'язки:
 - налагодження контактів із працівниками митниці та прикордонної служби;
 - використання неправомірної вигоди для сприяння безперешкодному переміщенню вантажів¹. Ці способи підготовки свідчать про високий рівень організації злочинної діяльності, що вимагає застосування комплексних методів протидії, включаючи міжнародне співробітництво та посилений контроль митних процедур². Отже, спосіб учинення контрабанди переважно є повноструктурним і включає в себе підготовку, безпосереднє її вчинення та приховування.

Висновки. Проведений аналіз теоретичних підходів, урахування особливостей кримінально протиправної діяльності дозволяє обґрунтовано вказувати, що зміст криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою, має обов'язково включати відомості про: 1) предмет контрабанди та його розміри (обсяги/кількість),

¹ Буга А. Ю. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом лікарських засобів: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Одеса, 2020. 258 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0822U100024> (дата звернення: 11.02.2025).

² Там само.

що впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення; 2) спосіб учинення контрабанди (підготовки, безпосереднього вчинення та приховування); 3) особливості обстановки (зокрема, чи вчинено кримінальне правопорушення поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю); 4) особливості особи злочинця, учасників злочинних угруповань, залучених до вчинення контрабанди; 5) сліди кримінально-протиправної діяльності. Відомості саме про ці елементи стануть належним підґрунтям для побудови елементів усіх інших криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою. Вважаємо, що в подальшому слід звернути увагу конкретним ознакам, що характеризують ці елементи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буга А. Ю. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом лікарських засобів: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Одеса, 2020. 258 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0822U100024> (дата звернення: 11.02.2025).
2. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва : монографія. Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 194 с.
3. Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений: учебное пособие / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. Харьков : Юрид. институт, 1985. 93 с.
4. Малюга Р. В. Кримінальне процесуальне доказування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів у досудовому розслідуванні: дис. ... юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 273 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0415U005439> (дата звернення: 28.02.2025).
5. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді): підруч. Київ: Кондор, 2005. 588 с.
6. Тюленев С. А. Криміналістична класифікація злочинів і кримінальних проступків, пов'язаних із протиправними посяганнями на активи суб'єктів господарювання. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. Вип. 3 (106). С. 235–246. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.3.20> (дата звернення: 26.02.2025).
7. Усатий В. О. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. № 4 (107). С. 220–230. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.4.20> (дата звернення: 26.02.2025).
8. Фурман Я. В. Основи методики розслідування контрабанди культурних цінностей : дис. ... юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. С. 62. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0410U001200> (дата звернення: 28.02.2025).

9. Шевчук В. Розділ VII «Розслідування злочинів, пов'язаних із виготовленням і збутом фальсифікованих алкогольних напоїв» // Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія / Кол. авторів: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2006. С. 481-537. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/PRAVO/Shepitko_Rozslid_2006.pdf (дата звернення: 26.02.2025).

10. Шкута О. О. Загальнотеоретичні аспекти криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021. № 49. С. 132-135. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.49.28>.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2025

Yurii Yu. KOVALIOV,

PhD in Law

(National Scientific Center «Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science Institute» Ministry of Justice of Ukraine, Kharkiv, Ukraine)

CONTENT OF THE CRIMINAL CHARACTERISTICS OF CRIMINAL OFFENCES RELATED TO SMUGGLING

The analysis of theoretical approaches, taking into account the features of criminal illegal activity, allowed us to reasonably indicate that the content of the forensic characteristics of criminal offenses related to smuggling must necessarily include information about: 1) the subject of smuggling and its size (volume/quantity), which affects the qualification of the criminal offense; 2) the method of committing smuggling (preparation, direct commission and concealment); 3) the specifics of the situation (in particular, whether the criminal offense was committed outside customs control or with concealment from customs control); 4) the characteristics of the individual criminal, members of criminal groups involved in committing smuggling; 5) traces of criminal illegal activity. Information about these elements becomes a proper basis for building all other elements of the forensic methodology for investigating criminal offenses related to smuggling. We believe that in the future, attention should be paid to specific features that characterize these elements.

Key words: *criminal offense, smuggling, forensic characteristics, structure of characteristics, mechanism of crime, method, situation.*